

3. Diagnostika poznavatel'nyh sposobnostej. (2009). [Diagnosis poznavatel'nyh abilities]. Metodiki i testy : Uchebnoe posobie, M.: Akademicheskij proekt; Al'ma Mater [in Russian].

4. Burmenskaya G.V., Sluckiy V.M. (1991). Odarennye deti [Gifted children]. Moscow: Progress.

УДК 159.955

ТВОРЧЕ СПРИЙМАННЯ І ЙОГО ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Ваганова Н. А.

**кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
лабораторії психології творчості,
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України**

У статті аналізуються дослідження, присвячені психології творчого сприймання, визначається саме поняття «творче сприймання», його психологічні характеристики та особливості розвитку у дошкільному віці. У процесі активної пізнавальної діяльності дітей сприймання набуває цілеспрямованого, творчого характеру і передбачує обов'язкове отримання нової інформації, яке залежить від того, наскільки дитина зберігає здібність бачити індивідуальні відмінності в об'єктах. У більшості випадків починає домінувати узагальненість, схематичність, стереотипність сприймання. Важливо спеціально вчити дітей сприйманню, так як без навчання цей процес зберігає злитність, неточність, синкретичність. Наприкінці дошкільного віку сприймання характеризується вже такими властивостями як: предметність, цілісність і осмисленість. Сприймання стає цілеспрямованим процесом, у якому виділяються довільні дії – розгляд, пошук – від схематичного, нерозчленованого воно переходить до цілісного цілеспрямованого спостереження.

Ключові слова: творче сприймання, перцептивна діяльність, пізнавальна активність, предметність, цілісність, осмисленість сприймання, дошкільний вік.

Ваганова Н. А. ТВОРЧЕСКОЕ ВОСПРИЯТИЕ И ЕГО ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ

В статье анализируются исследования, посвященные психологии творческого восприятия, определяется само понятие «творческое восприятие», его психологические характеристики и особенности развития в дошкольном возрасте. В процессе активной познавательной деятельности

детей восприятие приобретает целенаправленный, творческий характер и предполагает обязательное получение новой информации, которое зависит от того, насколько ребенок сохраняет способность видеть индивидуальные особенности в объектах. В большинстве случаев начинает доминировать обобщенность, схематичность, стереотипность восприятия. Важно специально учить детей восприятию, так как без обучения этот процесс сохраняет слитность, неточность, синкретичность. В конце дошкольного возраста восприятие характеризуется уже такими свойствами как предметность, целостность и осмысленность. Восприятие становится целенаправленным процессом, в котором выделяются произвольные действия – рассмотрение, поиск – от схематического оно переходит к целостному целенаправленному наблюдению.

Ключевые слова: творческое восприятие, перцептивная деятельность, познавательная активность, предметность, целостность, осмысленность восприятия, дошкольный возраст.

Vaganova N. A. CREATIVE PERCEPTION AND ITS PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS

This article analyzes the research on the psychology of creative perception, defined the concept of "creative perception", his psychological characteristics and features of creative perception in preschool age. In the process of active cognitive activity of children perception acquires a purposeful, creative character and supposes compulsory receiving of new information that depends on to what extent a child preserves an ability to see individual peculiarities in the objects. In most cases generality, sketchiness, rigidity of perception starts to dominate. It is important to specifically teach children to percept, because without teaching this process preserves continuity, inaccuracy, and syncretism. In the end of preschool age perception possesses following qualities: objectness, integrity and sensibility. Perception becomes purposeful process, in which violent actions are distinguished – consideration, search – from schematic, undifferentiated it passes to integral purposeful observation.

Keywords: creative perception, perceptive activity, cognitive activity, objectness, integrity and sensibility of perception, pre-school age.

Актуальність дослідження. Впродовж дошкільного віку відбуваються корінні зміни у розвитку пізнавальних процесів – сприйманні, пам'яті, мисленні: з мимовільних вони перетворюються на усвідомлені, довільні і опосередковані. Серед пізнавальних процесів сприймання займає місце першоджерела інформації у цілісному процесі пізнання. Так, у процесі первинної (сенсорної) обробки інформації у дитини формуються перші уявлення і знання про оточуючу дійсність, предмети та явища

навколишнього середовища, їхні властивості і взаємодії. Подальша переробка цих уявлень відбувається вже за допомогою мислення, уяви, пам'яті, які суттєво впливають на отримання нової інформації сприйманням і відчуттям. Такий взаємозв'язок психічних процесів забезпечує більш правильне і всебічне розуміння навколишньої дійсності і орієнтировці в ній, але саме на основі сприймань, на їх підґрунті стає можливим протікання інших інтелектуальних та творчих процесів, що обумовлює необхідність проведення досліджень психологічних закономірностей творчого сприймання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Накопичення чуттєвого досвіду дитини призводить до розвитку перцептивної діяльності, яка вже у старшому дошкільному віці набуває цілеспрямованого, організованого та довільного характеру, і відбувається виділення власне сприймання як самостійного процесу, направлено на створення візуального або будь-якого образу. Дослідження Л.А. Венгера, О.В. Запорожця доводять, що образ, який формується у процесі сприймання, виступає як результат здійснення дитиною цілеспрямованої перцептивної дії (перцептивні дії як структурні одиниці процесу сприймання, які забезпечують свідоме перетворення сенсорної інформації, що приводить до побудови образу, адекватного оточуючому світу) [3, 6]. Впродовж дошкільного віку ускладнюється і удосконалюється операційна сторона: образи сприймання, що формуються, стають більш адекватними відображеній дійсності. Розвивається і мотиваційна сфера – процеси сприймання набувають рис цілеспрямованості і довільності, а саме виділяються довільні дії – спостереження, розгляд, пошук.

Адекватність відображення дійсності в образах сприймання обов'язково припускає активність дитини в процесах чуттєвого пізнання, яка розкривається і як чисто пізнавальна, і як рухова. При такому підході сприймання виступає як «живий» творчий процес, що розгортається і збагачується у часі, як процес постійного вичерпання все нового і нового змісту із спочатку достатньо сумарних і мало визначених образів. Напрямок такої активності визначається перцептивними задачами відносно того, що повинно бути відображене і пізнане. До перцептивних задач відносять: виявлення, впізнання, пошук і ідентифікація предметів, об'єктів середовища, порівняння наявних елементів ситуації та їх інтеграція в єдине ціле, оцінка величини, форми, кольору навколишніх предметів та ін.

В.А. Барабанщиков розглядає сприймання в двох взаємопов'язаних аспектах, а саме: як рух перцептивного аналізу, синтезу, узагальнення та інтерпретації; і як перцептогенез (становлення самого чуттєвого образу).

Обидва аспекти передбачають єдність операційної та змістовної сторони сприймання, а також внутрішній взаємозв'язок його актів, стадій та фаз [1].

Ще Г.С. Костюк зазначав, що сприймання кожної людини характеризується індивідуальною своєрідністю, яка виявляється в різній його точності, емоційності, різному співвідношенні в ньому аналізу і синтезу, образу і слова. Так, для деяких характерним є цілісне, синтетичне сприймання об'єктів, у інших же виявляється тенденція до переваги аналізу в їх сприйманні, коли кожне явище «роздрібнюється». Тут виявляється різне співвідношення двох сигнальних систем, характерне для специфічно людських типів вищої нервової діяльності, художнього і мисленнєвого типу [8].

За останні десятиріччя в вітчизняній психології були проведені дослідження психологічних механізмів сприймання, його взаємозв'язку з іншими психічними процесами, місця і ролі у життєдіяльності людини, а також дослідження творчих перцептивних процесів, вивчення сприймання в контексті теорії творчості, вікових особливостей творчого сприймання нової інформації в різних сферах діяльності [2, 9, 11, 12].

Так, В.О. Моляко, досліджуючи творчі перцептивні процеси та орієнтуючись на підходи Г.С. Костюка та сучасних дослідників, визначає свою концепцію творчого сприймання [10], суть якої розкривається в наступних взаємопов'язаних положеннях:

1) творче сприймання – це процес миттєвого або пролонгованого конструювання образу «живої» реальності, у подальшому перетікаючого в процес вже уявного «збереження». Під сприйманням розуміється цілісний когнітивний процес, в якому фіксується, оцінюється й інтерпретується об'єктивна реальність в різних її модифікаціях, результатом чого є побудова конкретного перцептивного образу;

2) загальна процесуальність виникнення і розвитку творчого образу в контексті «безперервної перцептивності» від зовнішнього до внутрішнього образу з різними модифікаціями включення нової і вже наявної у розпорядженні суб'єкта інформації. Під творчим сприйманням розуміється саме процес та його результат конструювання суб'єктивно *нового* образу, який в більш чи менш значній мірі видозмінює, своєрідно модифікує предмети та явища об'єктивної реальності;

3) загальна детермінація первинної і подальшої побудови творчого образу реальності обумовлена трьома основними блоками, а саме: а) стратегіальною обумовленістю природженої поведінки і конкретного реагування на навколишній світ кожної окремої людини; б) тактичною готовністю суб'єкта до вирішення різноманітних життєвих і професійних

проблем (завдань, ситуацій), що виробляється у процесах навчання і виховання в сім'ї, різних соціумах, школі, професійному середовищі і т.п.; в) ситуативно-оперативною готовністю до ознайомлення з новими предметами, явищами, людьми, ситуаціями, завданнями, проблемами, яка у кожному окремому випадку буде більш-менш адекватно обумовлена наявністю у суб'єкта конкретного досвіду, конкретних знань, умінь, що сполучаються саме з даною ситуацією. У результаті конкретне творче сприймання буде завжди обумовлено конкретною стратегіально-тактико-оперативною диспозицією конкретного суб'єкта.

Вчений визначає два основних варіанти прояву творчого сприймання, а саме: це сприймання нового предмета, коли творчість повинна проявитись обов'язково, або ж віднайдення при сприйманні чогось відомого нових елементів, ознак та т.ін. Вчений підкреслює, що сприймання будь-якого предмета (об'єкта, явища, іншої людини) буде творчим, оскільки воно базується на плинності як об'єктивної інформації, яка сприймається, так само й на плинності психічних процесів того, хто сприймає, посиляючись на відповідні положення у філософії буддизму та на теорію «потоків свідомості» У. Джеймса. За формою продуктами творчого сприймання будуть не тільки образи різної модальності, але й поняття, як більш чи менш виражені та закріплені у вербальності фіксації, які супроводжують впізнавання, оцінювання, інтерпретацію, зрештою розуміння й певне його виокремлення у загальному процесі первинних етапів функціонування системи «суб'єкт – об'єкт». В залежності від складності, масштабності, новизни сприймаємих об'єктів та ієрархічно сформованих диспозицій конкретного суб'єкта вибір відповідних прообразів, а надалі – прообразів базується на стратегічних тенденціях аналогізування, комбінування та реконструкції, які можуть трансформуватись у конкретні стратегії не тільки розв'язання перцептивної задачі, але й усієї проблеми, до складу якої ця задача може входити [11].

Л.Б. Єрмолаєва-Томіна дає своє визначення творчому сприйманню: «Творчим є таке сприймання, в якому автоматично відбувається фіксація нового в об'єктах, відношенні між сприйнятими предметами» [7, с. 149], і надає такі характеристики «бачення нового» в предметах і явищах як:

- поєднання бачення цілого і деталей. Новизна може бути зафіксована в кожному з компонентів. Сприймання стає цілісним, в поле сприймання одночасно входять і загальна форма, і деталі об'єкту, і його зв'язки з фоном;

- одночасне сприймання і зовнішньої форми, і внутрішньої суті речей, коли сам зміст об'єкту визначає характер його форми. Сприймання

йде як би зсередини в зовні (наприклад, художник зображає на портреті не тільки зовнішню схожість, але і внутрішній світ людини);

– бачення одиничного і загального в одному об'єкті; сприймання абстрактних понять через представлення їх в конкретних формах (наприклад, любов, материнство і т.п.);

– творче сприймання припускає обов'язкове отримання нової інформації, яка відображає щось нове в змісті. Предмети завжди сприймаються на тлі конкретного оточення (у контексті), яке додає йому своєрідне смислове звучання. Це переноситься й на сприймання мистецтва, змістом якого є нова інформація, що передається в новій формі [7].

М.М. Волков, розвиваючи теоретичні і експериментальні основи нетрадиційного підходу до теорії сприймання, визначає свою концепцію активного творчого «зорового» сприймання, суть якої розкривається в наступних взаємопов'язаних положеннях: конкретне сприймання ніколи не є пасивним спогляданням. Воно включене в практику, а тому в нього входять порівняння, зіставлення, оцінки, судження; сприймання завжди активне і вибіркове й потребує активних дій з боку суб'єкта [4, с. 47-48]. Вчений заперечує проти поширеної думки, що активність суб'єкта і його установки змінюють образ предмету. Образ предмету, даний у пасивному спогляданні не змінюється в тому сенсі, що він не перебудовується, не трансформується, не міняє свою топологію; він тільки збагачується, деталізується і стає більш адекватним поставленій задачі. Таким чином, сприймання не зводиться до пасивного споглядання образу, воно охоплюється цілою низкою окремих зорових оцінок або зорових суджень і уточнюється з їх допомогою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Саме у дошкільному віці сенсорно-перцептивні процеси інтенсивно розвиваються, набуваючи якісно нових властивостей. Л.С. Виготський зазначав, що у ранньому віці панує наочне, афектно забарвлене сприймання, яке безпосередньо переходить у дію [5]. Поступово сприймання втрачає свій афектний характер: перцептивні і емоційні процеси у дітей диференціюються. Так, під впливом ігрової і конструктивної діяльності складаються складні види зорового аналізу і синтезу, які включають здатність «в думках» розчленовувати сприйманий об'єкт на частини в зоровому полі, досліджуючи кожен з цих частин окремо і потім об'єднувати їх в одне ціле. У старших дошкільників ця здатність удосконалюється і досягає більш високого ступеня розвитку, ускладнюється й операційна складова: образи сприймання, що формуються, стають більш адекватними відображуваній дійсності. У дітей розвивається також мотиваційна сфера: процеси сприймання набувають рис цілеспрямованості і довільності.

Значні зрушення в розвитку сприймання у дошкільників виникають під впливом мовного спілкування з дорослими, які знайомлять їх з оточуючим, навчають узагальнювати і диференціювати предмети за найбільш важливими ознаками, допомагають виділяти їх найбільш важливі і характерні сторони, навчаючи способам дії з ними.

Дитина засвоює сенсорні еталони і навчається ними користуватися як зразками для аналізу сприйманої навколишньої дійсності. Оволодіння перцептивними діями і системами сенсорних еталонів проходить у тісному взаємозв'язку: з одного боку, перцептивні дії забезпечують виділення різних властивостей, які потім узагальнюються і набувають еталонного значення; з іншого – оволодіння еталонами перебудовує перцептивні дії, робить їх більш узагальненими, згорнутими і цілеспрямованими. Процес оволодіння засобами включає два етапи: спочатку способи, запропоновані дорослим, дитина вчиться використовувати в зовнішньому плані, «на зовнішньому матеріалі», далі відбуваються процеси інтеріоризації – привласнення дитиною цих засобів і вироблення власних. Поступово від маніпуляцій з предметом діти переходять до систематичного зорового сприймання, діючи з предметом лише в міру необхідності детальнішого розгляду або в тих випадках, коли одне зорове ознайомлення не дає достатнього уявлення про ту або іншу властивість.

Зорове сприймання стає в дошкільному віці одним з основних засобів безпосереднього пізнання предметів і явищ оточуючої дійсності. Аналіз досліджень показав, що в молодшому дошкільному віці процес зорового сприймання здійснюється ще на основі вказівних жестів дитини, згодом необхідність в такій опорі відпадає, її замінює слово, яким дитина констатує і закріплює результати своїх пошуків й у старшому дошкільному віці сприймання вже стає своєрідною внутрішньо регульованою дією. Мова, що включена в процес сприймання, підвищує якість сприймання і організовує спостереження, сприяє свідомій дії з об'єктами сприймання та глибшому їх розумінню. Тому збагачення дитячої мови словами – назвами якостей, ознак предметів і відносин між ними та мовне спілкування з дорослими, які знайомлять її з оточуючим, навчають узагальнювати і диференціювати предмети за найбільш важливими ознаками, допомагають виділяти їх найбільш важливі і характерні сторони є важливою умовою розвитку осмисленого сприймання.

Зорове сприймання як пізнавальний процес характеризується такими властивостями як: предметність, цілісність і усвідомленість. Так, цілісність сприймання як узагальнене уявлення, «модель об'єкту» – зоровий образ, який зберігається в пам'яті і є еталоном для подальшого усвідомленого

сприймання; усвідомленість сприймання включає в себе процес зіставлення з тим, що зберігається в пам'яті, образом чи перцептивним поняттям, тобто вже наявним знанням щодо даного об'єкту: відомо, що все, що в сприйманні не має опори на знання (наприклад, текст на незнайомій мові), не сприймається, а просто відображає його зовнішню форму або звучання. І, нарешті, вибірковість і установка також є властивостями даного процесу, а саме вибірковість, виборча реакція на певні подразники, лежить в основі адаптації до середовища, пов'язана з метою діяльності або з ситуативною необхідністю і установка як направлена організація сприймання через свідомість, слово, певні дії.

Висновки. Підсумовуючи все вище зазначене підкреслимо наступне. Важливо спеціально «вчити» дитину дошкільного віку сприйманню; без навчання цей процес зберігає злитність, неточність, синкретичність. Чим молодша дитина, тим більш значну роль у розвитку дій сприймання, вмінні аналізувати, узагальнювати, порівнювати відіграють її власні практичні дії. У процесі гри, малювання і інших видів діяльності дітей навчають ставити перед собою завдання спостереження, серед яких важливе значення мають описи малюнків, картин, іграшок та інших об'єктів.

У дітей потрібно формувати творче бачення, для цього тренувати сприймання на баченні цілого і деталей, коли в поле сприймання одночасно входять і загальна форма, і деталі самого об'єкту, його зв'язки з фоном; одночасне сприймання і зовнішньої форми, і внутрішньої суті речей, коли сам зміст об'єкту визначає характер його форми. Розвиток творчого сприймання передбачає, в першу чергу, формування активного сприймання, що пов'язане з активізацією перцептивної діяльності дітей та стимуляцією їх пізнавального інтересу, звідси велике значення в дошкільному віці набувають дії дитини з предметами та ігри, в яких створюються сприятливі умови для формування багатобічного уявлення про об'єкти оточуючого світу, формуються просторові й часові сприймання, тривалість і послідовність навколишніх явищ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабанщиков В. А. Психология восприятия: Организация и развитие перцептивного процесса / В.А. Барабанщиков. – М.: Когито-Центр, 2006. – 240 с.

2. Ваганова Н. А. Психологічні особливості сприймання дошкільниками нової інформації / Н.А. Ваганова // Психологічне дослідження творчих перцептивних процесів на різних вікових рівнях: монографія; за ред. В.О. Моляко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – С. 110-130.

3. Венгер Л. А. Формирование познавательных способностей в дошкольном детстве / Л.А. Венгер // Хрестоматия по детской психологии: от младенца до подростка / Ред.-сост. Г.В. Бурменская. – М.: Моск. психолого-соц. ин-т, 2008. – С. 365-381.

4. Волков Н. Н. Восприятие предмета и рисунка. – М., 1950. – 480 с.

5. Выготский Л. С. Восприятие и его развитие в детском возрасте / Л.С. Выготский // Лекции по психологии. – СПб.: СОЮЗ, 1997. – С. 3-28.

6. Запорожец А. В. Развитие восприятия и деятельность / А.В. Запорожец // Психология ощущений и восприятий / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер и др. – М.: АСТ: Астрель, 2009. – С. 551-556.

7. Ермолаева-Томина Л. Б. Психология художественного творчества / Л. Б. Ермолаева-Томина. – М. : Академпроект, 2005. – 304 с.

8. Костюк Г. С. Поняття про сприймання / Г.С. Костюк // Психологія. – К.: Радянська школа, 1961. – С. 147-177.

9. Медведева Н. В. Проблема творчого художнього сприймання / Н. В. Медведева // Актуальні проблеми психології : Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. В. О. Моляко. – Ж. : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2007. – Т. 12. – Вип. 5. – Ч. I. – С. 68–77.

10. Моляко В. О. Концепція творчого сприймання / В. О. Моляко // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць / за ред. В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – Т.12. – Вип.5. – Ч.І. – С. 7-14.

11. Моляко В. О. Психологічні аспекти проблеми сприймання в контексті теорії творчості // Психологічне дослідження творчих перцептивних процесів на різних вікових рівнях: монографія; за ред. В.О. Моляко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012.– С. 7-32.

12. Психологічне дослідження творчих перцептивних процесів на різних вікових рівнях: монографія / [В. О. Моляко, І. М. Біла, Н. А. Ваганова та ін.]; за ред. В. О. Моляко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 210 с.

REFERENCES

1. Varabanshnikov V. A. Psihologija vosprijatija: Organizacija i razvitie perseptivnogo processa / V.A. Varabanshnikov. – М.: Kogito-Centr, 2006. – 240 s.

2. Vahanova N. A. Psykholohichni osoblyvosti sprymannia doshkilnykamy novoi informatsii / N.A. Vahanova // Psykholohichne doslidzhennia tvorchykh pertseptyvnykh protsesiv na riznykh vikovykh rivniakh: monohrafiia; za red. V.O. Moliako. – Kirovohrad : Imeks-LTD, 2012. – S. 110-130.

3. Venger L. A. Formirovanie poznavatel'nyh sposobnostej v doshkol'nom detstve / L.A. Venger // Hrestomatija po detskoj psihologii: ot mladenca do podrostka / Red.-sost. G.V. Burmenskaja. – М.: Mosk. psi, 2008. – S. 365-381.

4. Volkov N. N. Vospriyatye predmeta y rysunka. – M., 1950. – 480 s.
5. Vygotskij L. S. Vosprijatie i ego razvitie v detskom vozraste / L.S. Vygotskij // Lekcii po psihologii. – SPb.: SOJuZ, 1997. – S. 3-28.
6. Zaporozhec A. V. Razvitie vosprijatija i dejatel'nost' / A.V. Zaporozhec // Psihologija oshhushhenij i vosprijatij / Pod red. Ju.B. Gippenrejter i dr. – M.: AST: Astrel', 2009. – S. 551-556.
7. Ermolaeva-Tomina L. B. Psihologiya hudozhestvennogo tvorchestva. – M.: Akadem proekt, 2005. – 304 s.
8. Kostiuk H. S. Poniattia pro sprymannia / H.S. Kostiuk // Psykholohiia. – K.: Radianska shkola, 1961. – S. 147-177.
9. Medvedeva N. V. Problema tvorchoho khudozhn'oho sprymannya / N. V. Medvedeva // Aktual'ni problemy psykholohiyi : zb. nauk. prats' In-tu psykholohiyi im. H. S. Kostyuka APN Ukrayiny / za red. V. O. Molyako. – Zh. : Vyd-vo ZhDU imeni Ivana Franka, 2007. – T. 12. – Vyp. 5. – Ch. I. – S. 68-77.
10. Molyako V. O. Kontsepsiya tvorchoho sprymannya / V. O. Molyako // Aktual'ni problemy psykholohiyi: Problemy psykholohiyi tvorchosti: Zb. nauk. prats' / za red. V. O. Molyako. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2008. – T.12. – Vyp.5. – Ch.I. – S. 7-14.
11. Moliako V. O. Psykholohichni aspekty problemy sprymannia v konteksti teorii tvorchosti / V.O. Moliako // Psykholohichne doslidzhennia tvorchykh pertseptyvnykh protsesiv na riznykh vikovykh rivniakh: monohrafiia; za red. V.O. Moliako. – Kirovohrad : Imeks-LTD, 2012. – S. 7-32.
12. Psykholohichne doslidzhennya tvorchykh pertseptyvnykh protsesiv na riznykh vikovykh rivnyakh: monohrafiya / [V.O. Molyako, I.M. Bila, N.A. Vahanova ta in.]; za red. V.O. Molyako. – Kirovohrad : Imeks-LTD, 2012. – 210 s.

УДК 37.015.3:159.922.7

**ХАРАКТЕРИСТИКА ЕМОЦІЙНО-СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
ДОШКІЛЬНИКА У ПРОЦЕСІ СПІЛКУВАННЯ З ДОРΟΣЛИМИ**

Гальченко В. М.

**кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології
дошкільної освіти та дитячої творчості Факультету педагогіки і**

психології Національного педагогічного університету

імені М.П. Драгоманова

vyktoryja@list.ru

У статті розкрита роль діалогічного спілкування у розвитку емоційно-соціальної сфери дитини дошкільного віку. Охарактеризовано форми спілкування дошкільника з дорослим упродовж дошкільного дитинства.